

СОФИЈА ПАЈОВИЋ

ИДЕЈА НАЦИОНАЛНОГ КОД СТЕРИЈЕ У „ДАВОРЈУ” И „РОДОЉУПЦИМА”

*„... а када је у усџима Срба свака друџа реч народ и народносџ
онда џреба ову народносџ да чувамо и делима осведочимо.”*

Говорити о Стеријином односу према националном у четвртој фази¹ његовог стваралаштва значи ограничити се на последњу фазу неговог *националноџ анџажовања*. „Стихотворац, ретор, / Професор, правдослов”² – многострука деловања у српској култури, просвети, науци, законодавству итд. сведоче да је „као морални пример, као психолошки феномен, као карактер, као грађанин свог времена ... исто толико вредан проучавања колико је то као писац комедија или других својих књижевних дела.”³

Кратким прегледом његове биографије и библиографије откривамо једну личност свестрану и вишестрано окренуту идеји националног, како својим *јавним* иступањем⁴ кроз државне функ-

¹ Четврто, или друго вршачко доба, траје од 1848. године до смрти. У том периоду објављује комедију *Београд некад и сад* (1853), збирку песама *Даворје*, а у рукопису је остала комедија *Родољубци*, која тек након педесет година бива објављена и одиграна на позорници (према: Јован Деретић, *Историја српске књижевности*, Просвета, Београд 2004, 602–614).

² Јован Стерија Поповић, *Песме, џроза*, Матица српска – СКЗ, Нови Сад – Београд 1970, 144.

³ Божидар Ковачевић, „Стеријина драмска визија прошлости” у: *Јован Сџтерија Поповић (сџудије, есеји, чланци)*, уредник Војислав Ђурић, Завод за издавање уџбеника Социјалистичке Републике Србије, Београд 1965, 308.

⁴ „За време своје управе просветом у Србији он сам објављује четири своја уџбеника, а неколико му остају у рукопису, међу којима и једна теорија књижевности. Први закон о јавној настави такође је његово дело, и то у буквалном смислу. Главне културне установе, Друштво српске словесности – почетак данашње Академије наука, Народни музеј, Народна библиотека, преуређење

ције које је обављао, тако и приватним, *субјективним* – као књижевник чији опус прожимају рефлексije на/и теме из корпуса националне историје и културе – од почетака са историјским романом *Бој на Косову* или *Милан Тоџица и Зораида*, 1828; или трагедијом *Милош Обилић*, 1828, до последњег објављеног дела – збирке песама *Даворје* (1854).

Не треба занемарити чињеницу да је *Даворје* последње Стеријино за живота објављено дело, а да су *Родољубци* остали у рукопису. Иако је поезију писао и преводио целог живота, *Даворје* је једина Стеријина збирка песама.⁵ У питању је поезија која садржи „суморна размишљања болесна и разочарана човека који се повукао из јавног живота..., пева о пролазности, ништавилу, свуда види пустош, уништење, смрт”⁶ – и то је његова последња реч упућена књижевној публици, свом народу.

Занимљиво је упоредити позицију *истицања*, тон гласа који се обраћа у збирци *Даворје* и *Родољубцима*. Благоразумни родољуб *Даворја* уздржаним, рационалним гласом доноси каталог слабости и грешака Срба, човечанства, које се у историји понављају, а кроз које ишчитавамо оне атрибуте који српски идентитет чине етнички особеним, јединственим; тон родољуба из предговора *Родољубцима* је оштар, огорчен, а оног који проговара у драми и – резигниран. Узрок томе лежи и у чињеници да се ради о догађајима у којима је Стерија учествовао, о злоделима и лицемерјима која је видео као члан одбора попут оног о коме пише. Вероватно је смишљено то дело остављено у рукопису, као неко опоро сведочанство и порука савременицима и потомцима. Да је оштрица била блажа, драма сигурно не би чекала пола века на своје извођење.

Поезија употпуњује читање и тумачење његових драмских комада, што ће се показати упоредним читањем *Даворја* и *Родољубаца*. Уопште, све што је Стерија написао стихом „баца једну одређену светлост на оно што је написао за позориште. Веза између *Родољубаца* и *Године 1848*, као и горких и опорих песама посвећених Видаковићу, Везилићу или Соларићу, очигледна

Лицеја, да би се из њега доцније могли развити Велика школа и Универзитет, његова су дела која је учинио за пет година као начелник просвете” – и све то за педесет година живота, тј. тридесетак година јавне делатности (према: Божидар Ковачевић, „Стеријина драмска визија прошлости”, 320).

⁵ У раду ће бити узете у обзир и песме које је Стерија припремао за објављивање, али га је смрт спречила у томе. Песме су узете према избору Милана Токина, дате као *Даворје II*, у *Песме, ѝроза*.

⁶ Јован Деретић, *Крајња историја српске књижевности* (2. издање), БИГЗ, Београд 1990, 130.

је”, као и „веза између његових песама и позоришних комада чије су преокупације на изглед најудаљеније од преокупација његове поезије”.⁷

Читање драме у светлу песама и читање песама са освртом на националну тему у драми открива битне елементе поетике који осликавају природу Стеријиног односа према националном. Говорити о националном, као обједињујућем појму за облике појавности националног идентитета и националне самосвести, међутим, додатно усложњава историјски тренутак у коме Стерија као писац иступа, као и одабир и ставови према одређеним историјским догађајима, садржаним у ова два дела, који битно одређују српски национални идентитет – у збирци *Даворје* он као песник-филозоф промишља историју, човека, живот на националном и општељудском плану, док у *Родољубцима* као комедиограф-сведок представља дешавања која прате српски покрет 1848. године.

Идеја националног као дискурс читања за који смо се определили изискује узимање у обзир више различитих чињеница које се првенствено тичу комплексности самог појма *национално* и његове интеракције са историјским, поетичким и филозофским претпоставкама Стеријиних дела. Као кључна, намећу се питања односа појма нације и историјског тренутка у коме Стерија иступа, проблем разграничавања постојања Срба као етничке заједнице и тренутка прерастања у нацију, и најважније – проблем континуитета и садржаја који чине етничку основу српског националног идентитета.

Расветљавање ових питања на подлози Стеријиних последњих дела, парцијално и мозаично, откриће нам и природу Стеријиног националног бића, а не само елемената који образују национални дискурс у делима која сумирају његово ангажовање за *народ и народност*, које је као ретко ко у нашој историји чувао и делима осведочио.

Како је национални идентитет вишедимензионалан појам, неопходно је задржати се на више чинилаца који тај појам у *Даворју* и *Родољубцима* обликују. У раду ће зато бити анализирана кључна обележја и облици појавности идеје националног, као и пишчев особен однос према њима. Тако, расветљавањем појединачних делова мозаика, формираће се на крају анализе јасно и потпуније облик и представа, схватања и садржај националног у овим Стеријиним делима.

⁷ Јован Христић, „Јован Стерија Поповић” у: *Есеји*, Матица српска, Нови Сад 1994, 9.

Ја држим срећу народну у језику и закону, у величини и најрејику, а не у кокардама и бојама. Ове, како су најпре изабрали, тако се могу сутира промениши, па нико неће осетиши никакву штењу.

Делујући несавремено, збирка *Даворје* је штампана словима црквене ћирилице. Стерију, упркос таквом потезу, не можемо без недоумица одредити као конзервативца који не жели да се сукоби са Црквом и традицијом, тј. као интелектуалца који жели да опонира Вуковој реформи језика и њеним следбеницима, чија су дела увелико штампана новом, реформисаном азбуком. Осврћући се на проблеме у вези са новонасталим писмом колико то предговор збирке дозвољава („О српској азбуци”), он објашњава разлог за такав поступак и подсећа да је иступајући и као научник у *III Гласнику Друштва србске словесности* већ говорио о *неудобности и излицности* тих новина.

Сагледавајући рационалистички новонасталу ситуацију у српској азбуци, он доситејевски истиче да је битна *ћолза* која се има од језика, тј. да „одмећати што је полезно из слепе љубави к старом обичају, био би највећи предрасудак; али тако исто грех је неопростими уводити нове обичаје и измене без нужде, и само на штету и забуну општу”.⁸ Користи нема када ће се српска деца и странци збуњивати латинским словима у словенској писменици; нема потребе за умножавањем штампарског посла, што је неизбежно ако постоје грађанска и црквена азбука.

Поред практичних, Стеријина образложења дотичу се и суштинских чинилаца који су кроз историју обликовали идентитет српске народности. У црквеној азбуци слова имају своја значења, однос означеног и ознаке није арбитран, што није случај са грађанском азбуком. Стерија није несавремен стваралац, већ интелектуалац који не прихвата радикални раскид са словенском традицијом, а управо је црквена азбука „образ свеславенства”⁹ и штит српске народности.

Инсистирање на нераскидивим везама са Црквом не проистиче из хришћанских побуда, он није писац религиозне инспирације. Стерија искључује вероисповест из корпуса елемената који формирају национални идентитет, али не оспорава улогу коју је

⁸ Јован Стерија Поповић, предговор „О српској азбуци, Даворје” у: *Песме, проза*, 10–11.

⁹ Исто 13.

Црква за тај идентитет одиграла. У кристализацији и истрајавању етничког идентитета Срба велику улогу су одиграла дуго-трајна ратовања и опирања османском ропству, који су мобилисали свест о припадности заједници, али највише је допринела – *органована вера*. Језик, писмо и осећање верске и културне различитости омогућили су истрајавање заједничког сентимента етницитета, штавише, нарочито у периоду ропства, јер је османска власт својим односом према поробљеним територијама управо потенцирала њихову другост – неприпадање исламу, већ православном (католичком, јеврејском...) милету. Зато Стерија и наглашава да смо „с црквом тако скопчани да она сочињава половину народности наше”¹⁰ – када је нестало државе, остала је једини стожер окупљања народа.

Истицање веза са Црквом код Стерије у вези је са *славенском* традицијом која је од неоспорног значаја за српски национални идентитет, што он не може занемарити или одбацити попут својих савременика Вука и Доситеја. Та традиција се тиче развоја писмености, културе, просвете, уметности итд. – елемената високе културе који су неопходни за конституисање културног идентитета нације. Сачувати азбуку за Стерију значи сачувати „ону која је под царевима српским цветала, којом су писане све повеље и књиге средњег и новијег века, коју су сами дедови наши употребљавали, азбуку народну” коју сада „одмећу као славенску и туђу” ... „мислећи да све што је славенско треба из училишта терати као кугу која нам језик трује. Бог нека нас умудри, али са оваковим мишљењем не процветасмо.”¹¹

Имајући свест о значају писмености и писане речи за идентитет једног народа, Стерија не пристаје на чудну смесу словенске и латинске азбуке – некорисне и несрпске. Занемарујући из наслеђа прошлости све што је славенско, занемарен је део једног континуитета, део сложеног временског процеса који је потребан да једна „именована људска популација са заједничким митовима порекла, историјама и културама, повезаношћу са одређеном територијом и осећањем солидарности”¹² постане нација. Каснија искуства српске књижевности дају за право ангажовању интелектуалаца којима је и Стерија припадао. Откривањем и враћањем

¹⁰ Исто 12.

¹¹ Исто 11.

¹² Антони Д. Смит, *The Ethnic Origins of Nations*, 1986:32 према: Милан Суботић – *Имају ли нације иуиак? Гелнер и Смит о настанку нација у: На други поглед*, Институт за филозофију и друштвену теорију – „Филип Вишњић”, Београд 2007, 69.

средњовековној књижевности, у словенској традицији, поново, бива препозната битна етничка компонента нације.

Проблем(атичност) језика ишчитавамо и у *Родољубцима*, штавише, и на нивоу језика дела осликава се национална драма. Одјек речи из предговора збирци *Даворје* чујемо и овде – „Није родољубље викати „нећу да ми је син Пишта”, а у кући звати своју децу Шандором, Јулчиком, Нанчиком и Лилом; није довољно викати само „хоће да нам одузму народност”,¹³ као што чине ликови драме међу којима наилазимо на једну Нанчику, али и Шандора. Јасно нам је, онда, да је Стерија и при писању предговора „О српској азбуци” имао пред очима конкретне родољубе који ламентирају над угроженим српством.

Један детаљ с почетка драме послужиће као добра илустрација Стеријине сатире која се одиграва на језичком пољу. У питању је једна ситуација која нам може промаћи приликом извођења представе, али у читању, тешко:

Лепршић: „Зар ви мислите да Србин није сазрео за слободу? Дајте *асџал*, дајте *асџал* пак ћете се дивити. (Довуче *сџо* на сред собе, пак се попне на њега) Господо и браћо! Ви знате шта су Србљи били у старо доба. Од Душана дрктале су стене самог Цариграда. Но ова лепа слава наша пала је као жртва бесомучне навалe турске”.¹⁴

(I, 3)

Водећи рачуна о сваком детаљу писаца, намерно, у дидаскалији користи реч *сџо*, како би ономе ко чита драму додатно нагласио турску реч *асџал*, непосредно пре жаљења над српском славом која је потпала под турску власт. Овај детаљ показује да је Стерија изразито водио рачуна о ефекту који драма изазива и приликом читања (с обзиром на то да је вероватно свесно оставио дело за живота необјављено), а не само извођења.

Родољупци на нивоу језика најпре и откривају своју неоследност. Говори оних који се боре за српство препуни су несрпских речи, Жутиловљев син чак и не говори српски, који, пак, чисто говоре једино Гавриловић и Нађ Пал сувопарним, неживотним реченицама, без туђица.

Жутилов (тј. Жутилаји), Шербулић, Шандор и остали родољупци схватају етницитет *ситуационо*. Тако схваћен етницитет

¹³ Јован Стерија Поповић, предговор..., 12.

¹⁴ Јован Стерија Поповић, *Покондирена џишка*, Народна књига – Политика, Београд 2005, 177 (мој курзив).

варира у зависности од ситуације у којој се субјекат налази и омогућава да се „инструментално користи ради унапређивања индивидуалних или колективних интереса, нарочито интереса конкурентских елита, које треба да мобилишу мноштва присталица за подршку њиховим циљевима у борби за власт. У тој борби етничитет постаје корисно оруђе.”¹⁵

Мењање кокарди, шовинистички испади, новчане малверзације и прорачунатост показују да код родољубаца нема истинског осећања припадности некој националној заједници, већ само усмереност ка остваривању своје користи, која и одређује реторичко приклањање српској или мађарској страни. Историјска сећања, митови, симболи, традиција у њиховим говорима, међутим, не одају уједињење припадника у *заједницу културе*, већ представљају неопходни декор реторике којом треба да остваре своје циљеве – „Морало се тако говорити” јер „родољубље све допушта”.

Инструменталисање историјских сећања, митова, културно-симболичких елемената и сл. ради личне користи Стерији је недопустиво. *Лично* у Стеријиној филозофији живота постоји као негативна категорија, а врховно начело је – *ошћите* добро, општа корист. „Ја држим срећу народну у језику и закону, у величини и напретку, а не у кокардама и бојама. Ове, како су најпре изабрали, тако се могу сутра променити, па нико неће осетити никакву штету.” – говори Стерија кроз Гавриловића у *Родољубцима*. Језик и закон, у смислу моралних начела и обичаја, особена су и непроменљива обележја до којих мора држати сваки припадник који жели напредак свом народу.

Код родољубаца се национална ствар појављује у облику знакова нације – у говору који је одвојен од ствари и показује се као знак, кроз вишеструке обрте ироније – као празнословље.¹⁶ Може ли са таквима народ процветати?

Стеријино одлучивање за црквену ћирилицу у *Даворју* можемо посматрати и као потез који потврђује доследност између речи и дела. Без доследности, речи постоје као празна слова, што видимо у *Родољубцима*.

Беживотне морализаторске реченице Гавриловића с почетка драме, услед дешавања и јачања емотивног набоја, постају оштре сатире. Његов говор прелази пут од уздржаности до јетких опаски

¹⁵ Антони Д. Смит, *Национални идентитет*, друго издање, Библиотека XX век, Књижара Круг, Београд 2010, 39.

¹⁶ Новица Милић, „Родољупци и њихови говор”, часопис за позоришну уметност *Сцена*, бр. 1, година XLII, јануар–март, 2006, Нови Сад (преузето са: <http://www.pozorje.org.rs/scena/scena106/18>, прегледано 10. 09. 2012.

и оптужби. Једино што му на крају драме остаје као могућност да очува своје морално биће и достојанство јесте да горке истине саопштава свету. Стерија не само да се обраћа кроз лик Гавриловића, већ и драмом чини онај доследни гест моралног човека који се нашао међу родољупцима у Војводини за време пролећа 1848. Ова драма је Стеријино приватно сведочанство, засновано на чињеницама, које је, попут Гавриловићевог одласка у бели свет да приповеда истину, изречено да поучи и освести народ.

Историја, време

Даворје и *Родољубци* обилују историјском грађом, али је Стеријин однос према њој различит. Основна дистинкција проистиче из начина и намере због којих је писац користи. У *Даворју* је историја учитељица живота која пружа бројне корисне примере како из националне, тако и из светске историје. Стерија на историју гледа историозофски – кроз појединачно казује опште, што његову поезију чини ближом филозофији, но историји.¹⁷ У *Родољубцима* је историја, као низ података из прошлости чији се каузалитет и суштина не промишљају, сведена на део реторике, нужни декор говора који треба да обезбеди личну корист. Међутим, упоредним читањем и анализирањем, ова два дела доносе јединствен и промишљен поглед на тему историје, националне и опште.

Оба дела обилују моментима из српске, и то прошлости средњег века. Разлог лежи у томе што српски народ тада доживљава економски, друштвени и културни напредак, што доприноси значају Стеријиних рефлексија и поука. Наилазимо на општепозната места – Немањићи, процват земље, пораз на Косову, издаја, али и савремене теме – 1848, дискутабилна просвећеност Европе.

Однос према историји у поезији боље ћемо схватити када се осврнемо на предговор *Родољубаца* – „Докле се год будемо само хвалили, слабости и погрешке прикривали, у повесници учили колико је ко од предака наших јуначких глава одрубисао, а не и гди је с пута сишао; донде ћемо храматити и ни за длаку нећемо бити бољи.”¹⁸ Зато он у најсветлијим временима српске историје указује на владавину кобних страсти: неслоге, раздора, непријатељства, властољубља, издаје, гордости, лакомства, неправде... – „наглост, раздор и неслога, / Праотачне клетве наше” („Мојим песмама”), „Србин пружа ропству врат / Воли служити и Турчину /

¹⁷ Мирон Флашар, *Студије о Стерији*, СКЗ, Београд 1988, 313.

¹⁸ Јован Стерија Поповић, *Покондирена џишка*, 170.

него да му влада брат” („Српски народ и његова судбина”), „Ко ће српство дизати, / Када цар Душан пада, / Место прве сјајности / Страст и порок влада” („Даворје на пољу Косову”).

Другачији приступ славној прошлости најизразитије се читава у представљању цара Душана. Утврђена слика говори њему као храбаром освајачу, законодавцу, силном цару који симболизује зенитну тачку српске прошлости. Родољупци у драми „желе” обнову његовог царства – „Сваки Србин нека се напије воде из чесме ’ајдучке, нека узме сабљу Милоша Обилића и топуз Марка Краљевића, пак ће опет настати Душаново царство.”¹⁹ Међутим, у *Даворју* је цар Душан оцубица, што се истиче као грех, један у низу узрока пропадања српског царства и народа (*Спомен Видова дана*). У песми „Стефану Душану” (1855, *Даворје II*) отворено се критикују његова освајања, јер где мач крчи пут „остати не зна на миру сталност”. Стерија му замера што освајања усмерава ка југу, Византији, а не ка истородним, словенским земљама – „У сродну реку пашти се струја ток / С Босном, с Бугарском крст спојивши / Сталније огњила дала б’ искре”. Заједничко порекло, потом, историјска, верска и повезаност култура словенских народа не могу се пренебрећи, поново се наглашава, а даља збивања потврђују – „Од стра призренског Византа град / Силно потресан тражи Турака штит / Карат ли подлост ту, жалит’ ли? / Скучена зверка не бира пута / ... / С грчким мекуштвом српска наглост / Посташе сложну туђинцу жртвом”.²⁰

На варијанте старе изреке – *historia magistra vitae est* наилазимо како у песмама, тако и у драми. Стихови: „Но корист је спомена / Што страдалци гледе / Да с’ пажљиво чувају / Од подобне беде” („Спомен Видова дана”), или „Добро вашу сматрајте / Повесницу стару / И причине сазнајте / Досадашњем квару / Човек туђом погрешком / Учити се жели / Зашт’ ви не би сопственом / Ползоват’ се хтели?” („Српски народ и његова судбина”) у дијалогу са предговором *Родољубаца*, потпуније осликавају Стеријино схватање историје. „Бацимо поглед на најпознију повесницу нашу. Што је луђе, претераније, несмисленије. То је имало више уважитеља...”; „Позорије дакле ово нека буде као приватна повесница *српскога њокрејца*. Све што је добро, описаће историја; овде се само представљају страсти и себичности. А да моја намера није с отим љагу бацити на народ, него поучити га и овестити како се и у највећој ствари умеју пороци довијати...”²¹

¹⁹ Исто, 179.

²⁰ Исто, 108.

²¹ Исто, 170–171.

Он измешта своје дело из токова херојске повеснице, која за издајство узима сваки глас умерености, и историје, која је „производ одузимања права на говор и у име једног говора који хоће да говори у име свих осталих, а то значи у име свег говора”.²² Разлог оваквог поступка лежи у намери коју открива у уводној песми *Даворја*, а то је – „подизати рода цену” („Мојим песмама”). Он иступа као искрени родољуб и просветитељ који овом збирком жели да помогне свом народу, да га, као и у *Родољубцима*, освести и поучи на примерима из историје, своје и светске.

Са светском историјом неретко прави паралеле, нарочито са славом старог Рима, његовом пропашћу и узроцима који су довели до тога. Исте узроке проналази у паду оба царства – „Није л’ Рима древног сила / Полубожна негда била? / Све раздора сруши власт” („Спомен Видова дана”), „Рим врлином сваког рода / До небеса попење се / Ал’ га гордост у прах стресе” („Српски народ и његова судбина”), „Раскош бујинством даје ли земљи моћ? / Сам присночудни с раскоша Рим паде” („Стефану Душану”). На тим паралелама, као и освртањем на значајне историјске личности и догађаје у историји цивилизације, Стерија развија своје мисли о свету, људима, животу, смислу постојања. Тако, у песми „Спомен путовања по дољним пределима Дунава”, пролазност свега и вечито понављање, егземплификовано на римском примеру, налази паралелу у сећању на српску средњовековну величину и местимично се отвара у мисао о несрећној човековој судбини уопште.²³

Укрштајући општељудске и историозофске теме, Стерија долази до једине константе постојања. Након уводне песме у којој исказује своју намеру да прослави српство и жељу да га све отровне стреле судбине мимоиђу („Мојим песмама”), долази песма „Спомен путовања по дољним пределима Дунава” где наилазимо на стих који формулише неумитност која не познаје привилегије – „Промено света, шта је обичније, чешће од тебе!”. Човек се напреже да ствара дела која ће вечно трајати, али наспрам природе он је мрав, његова је судбина да се у земљу врати. Међутим, ова песма се не завршава песимистички, песник поручује: „Кратак је живот ко сан, дела су вечита тек.” Оно што остаје вечно јесу дела која носе етичке принципе, јер они су једини стални. Трајанов мост неће одолети времену, али ће његове речи разносити повесница. Задатак је, тако, сваког владара, а и појединца, да усређи собом свој народ, што значи да своја дела и вредности не одмерава вредностима тренутног и личног, већ вечношћу.

²² Новица Милић, *Родољубци и њихови говор*.

²³ Мирон Флашар, *Студије о Стерији*, 323–324.

„Најлепште нам, слатка моја, сада стоји родољубље“;²⁴ речи су Зеленићке, тј. Плавићке, које отворено показују да је родољубље ствар актуелна, ствар моде, што значи – нечег пролазног, променљивог. Као такво, оно је само маска коју су на себе ставили родољупци, лако се ставља, још лакше по потреби мења, јер родољубље све допушта – „Слобода је отворила велику покладну књигу. Свако купује од њених маски и крије своје страсти иза њих. Користољубље свира за игру.“²⁵ Стерија нам је пре самог текста драме, ироничном спрегом одреднице весело позорје, цитата Коцебуа и предговора изнео сам предмет дела – разоткривање, демаскирање лажне корисности народу која је само пригодна хаљина за игру која обезбеђује сопствену корист. Тако се каталоги личности и догађаја из националне историје показују као погодно средство које ће омогућити злоупотребу осећања припадности народу. На вест да је Војводина потврђена у Карловцима и да стиже тридесет хиљада Срба и седам милиона дуката, Шербулић одушевљено узвикује: „Седам милиона дуката?!“ Јасно је да народ и народност служе као (реторички) зајамац који родољупци користе да у име целине иступају и зарађују – „Ми смо народ а не други, што је народно, то је и наше“;²⁶ на овај исказ у инверзији нећемо наићи у драми, али у гласу песника *Даворја* хоћемо, јер што је његово, ту је зарад напретка српства.

Обзиром на то да је народност нешто што делима треба осведочити, према учинку, говори родољубаца откривају се као пуни знакова народности, али без народа²⁷ –

Гавриловић: „’Оће ли бити Душановог царства?’”

Лепршић: „Будалаштина! Нема нас двадесет милиона.”

²⁴ Јован Стерија Поповић, *Покондирена тиква*, 183.

²⁵ Исто, 169.

²⁶ Исто, 206.

²⁷ Новица Милић у тексту „Родољупци и њихови говори” одређује родољупце као националисте без нације. Међутим, када узмемо у обзир време и околности одигравања радње драме, којима и Стерија историјски припада, сматрам да не можемо још увек говорити у вези са Србима о нацији и национализму. Ослобађањем од турског ропства, Србија је постајала политичка заједница чији је културни идентитет требало формирати, што је био посао интелектуалаца. Културно-историјски материјал постоји, треба га осмислити и формирати институције које ће подржавати национални идентитет. Стерија управо припада периоду конституисања нације, чему доприноси двоструко – као књижевник и државни чиновник. Писаном речју је осведочио постојање српског идентитета, а као службеник учествовао у стварању институција, тј. институционализовању културе, што је неопходни корак у стварању и одржавању нација. Срби су средином 19. века именована људска заједница са заједничким историјским сећањима, митовима и територијом, у којој је требало остварити још административно, правно и културно јединство, како би ушли у свет нација.

Гавриловић: „Али бар славенско царство.”
Лепршић: „И од тога нема засад ништа.”
Гавриловић: „Та вама је то непрестано било у устима.”
Лепршић: „Морало се тако говорити, да народ устаје.”
Гавриловић: „То ће рећи: ви сте лагали...”
Лепршић: „Е, тако је, другојачије није могло бити.”

Злоупотреба народности нашла се и као тема песме „Воћка и гусеница” (1856; *Даворје II*) која је, очигледно, инспирисана истим догађајима и настала када и драма. Одређујући је у поднаслову као басну, Стерија нам сугерише да је читамо као алегорију која је јасна – гусенице су под лажним изговором да хоће штитити дрво појеле све његово лишће и напустиле га уз речи: „Ако хоћеш да те јоште чувамо / Набави нам као што ваља хране / А без тога не тражи одбране”.²⁸

Српско понашање тема је и краћих жанрова које налазимо у *Даворју*. Својом елиптичношћу они сумирају кључне, погубне и пожељне, вредности. Неки од епиграма у *Даворју I* сатирично сажимају суштину проблема српског напретка, које ишчитавамо не само у песмама збирке, већ и у *Родољубцима*:

Српском ђолићу:

„Све ти знаш, шта Руси, шта други дворови мисле,
Само шта сам мислиш, тешко ти бива знати.”

Српска слога (1849):

„Српска па српска слога, један ти војводство иште,
Други војводину, трећи војводину.”²⁹

На натписима са слаткиша приликом једног веселја, који су објављени уз песме у *Даворју I*, уочавају се исте мисли и поруке које у песмама Стерија директно саопштава, док исте у *Родољубцима*, пак, имплицитно ишчитавамо (осим у предговору):

(7) „’Љубов’ вичу млади, љубов буди старе,
Љубави к отечеству дижимо олтаре”

(1) „Играј Србе, ал’ с’ не играј са срећом свога рода
Свако дело има цену тек од добра плода”.

²⁸ Јован Стерија Поповић, „Даворје” у: *Песме, ђроза*, 150.

²⁹ Исто, 98.

(6) „Сви слаткиши протичу, само лепих дела
Сласт човеку остаје вечита и цела”³⁰

Стерија, као што видимо, неуморно позива на дела која ће донети *срећу* и *најредак* народу и отачеству као простору добијеном у наслеђе. Тиме се истиче свест о континуитету именоване заједнице и њеној емотивној и симболичкој везаности за одређену територију – Србију у доба Немањића, чије златно доба наступа када: „Благородством светог Саве / Српског сина, српске славе / земља поста као рај”, а пропаст долази са раздором који „приноси царству смрт” („Српски народ и његова судбина”). Ишчитавамо, спорадично, присуство топоса који су од битног значаја за српску средњовековну земљу – Призрен, Смедерево, Прилеп, Косово, река Ситница, Марица итд.³¹ Они мапирају одређени простор, који се везује за стварање, процват и пропаст државе, и одређује као *домовина* – простор где су живели праоци и коме историја одређује границе, јер, симболички гледано, „лоцирање нације зависи од тумачења етничке историје, која претпоставља везе међу генерацијама историјске и судбинске заједнице у одређеним крајевима Земље”.³²

Србија, као земља праотаца, земља херојског наслеђа, у Стеријиним песмама добија поред етносимболичке и извесну лирску димензију у представљању. Њој су приписане бројне антропоморфне особине – она моли да „и наше племе / једном укуси овог света / Шта је златно време”; „Погледајте Србију / Печална и тужна / Тешке носи окове / Другог ропства сужна / Лице мајке увело / Срце пуно рана..., преклиње судбину да не истреби Србе („Српски народ и његова субина”); снажна некада, а сада мртва „Српства мајка лежи / Од синова убијена” („Даворје на пољу Косову”). Представљајући је као мајку, Стерија истиче духовну компоненту заједнице – духовно биће народа, принцип који обједињује народ – „Патити, уживати и надати се заједно много је вредније него споразуми о царинама и границе које потврђују стратегијске идеје – то је оно што разумемо упркос расној

³⁰ Јован Стерија Поповић, *Даворје*, 96–97.

³¹ „Приврженост одређеним територијалним деоницама и неким местима на њима, има митско и субјективно својство. Та приврженост датој земљи и повезаност с њом, а не настањеност на њој или њено поседовање, јесте оно што је важно за етничку идентификацију” – Антони Д. Смит, *Nationalism and Modernism*, 1998:42–43, цитирано према: Милан Суботић – *Имају ли нације љуџак? Гелнер и Смић о настајанку нација у: На дружи погледа*, Институт за филозофију и друштвену теорију, Филип Вишњић, Београд 2007, 69 (фуснота бр. 42).

³² Антони Д. Смит, *Национални идентитети*, 114.

и језичкој разноликости. ... 'заједно патити': заиста, заједничка патња уједињује много више но радост. У стварима националних успомена, жалост вреди више него тријумф, јер намеће дужности које захтевају заједнички напор."³³

Да би се био народ уопште, потребно је много више од културно-историјског пртљага који се временом увећава. У свом јанусовском обличју, нација претпоставља прошлост у којој су велике ствари заједно обављене, али је усмерена и ка садашњости и будућности, у којима треба те велике ствари поновити.³⁴ Напредовање једног народа, тако, могуће је само уколико се, са позиције *нејпроменљивих* вредности, *заједнички* делује како би се *сада* и једног *суџра* поново живела заједничка *слава*.

Међутим, као кључно, поставља се питање граница и начина ангажовања за народну ствар. Каквим вредностима родољубље и национални понос (треба да) служе, којим вредностима су подређени?

Како смрт све изједначава, а мртва уста не говоре ком народу припадају, Стерија на пиједестал свих вредности ставља слободу, јер – „није народ, није земља / гди не цвета слобода”, што говори да је предуслов постојања етничке заједнице, тиме и нације – *слобода*, која мора постојати како за истородне припаднике, тако и за припаднике других народа и нација.

Љубави према свом роду претпоставља љубав према човечанству, љубав према човеку. Велика је врлина „чинити дела на корист свога рода, али осећај народности мора бити умерен и не сме да буде повод да се у човеку развежу демонске и разорне силе”,³⁵ зато он разорном национализму свог столећа супротставља космополитизам, идеал XVIII века. Песма која говори о Револуцији 1848. године не доноси екстатичне стихове о пролећу народа, већ стихове проткане жалом над крвљу која се пролива у веку слободе. Они доносе универзалну поруку:

„Љубите ближњег свог да би век прошао у срећи
Народност и слобода, једнакост – то су рајске биљке
Човеку на земљи право је човечство.”

³³ Ренан, 1882:58, према: Милан Суботић – *Црно-бели свет: прилози историји дуалних историјологија национализма у: На дружи поглед*, Институт за филозофију и друштвену теорију, Филип Вишњић, Београд, 2007, фуснота бр. 15, 89–90 (*Qu'est-ce qu'une nation?* – предавање одржано на Сорбони 11. марта 1882. године).

³⁴ Исто, 92.

³⁵ Миодраг Павловић, „Јован Стерија Поповић, његова поезија” у: *Есеји о српским ђесницима*, Просвета, Београд 2000, 54.

Стеријин националистички принцип исказан је на етички универзалистички начин. Непристрасан је у погледу било које нације и пропева учена која истовремено важе за све нације: нека све имају свој сопствени политички кров и нека се свака од њих издржава од тога да под њима обухвати оне који јој не припадају.³⁶

Наспрам песимизма и скептицизма човека који је пред смрт рекао: „Ја изврћем памет и мозак да залуђавам свет, а кад погледам шта је, ништа, ништа и ништа”,³⁷ стоје – стихотворац, ретор, професор, правдослов. Иако пламен кратко траје, вечно гаси се; упркос томе да „све је ништа”, ипак остаје и сенка – игра светлости која потврђује постојање. Шта желимо „више од ишчезлог ништа”? Ум и тело су постали ништа, али остао је траг одупирања ништавилу, остало је јединствено сведочанство о покушају омасовљавања националног концепта и унапређивања једне заједнице јединственог идентитета. Остаје идеја националног концепта, промишљена и заокружена, доследно спроведена у делима са којима ће, нада се Стерија, сваки благоразумни родољубац бити согласан.

³⁶ Ернест Гелнер, *Нације и национализам*, Матица српска, Нови Сад 1997, 12.

³⁷ Ненад Николић, *Меандри просвећености*, Службени гласник, Београд 2010, 265.